

حامه شناسی کشاورزی

دکتر اصغر محمدی

استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشکده آزاد اسلامی واحد دهقان

نجمان رحیمی پردنجانی

کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی دانشکده آزاد اسلامی واحد دهقان

سرشناسه: محمدی، اصغر، ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدیدآور: جامعه شناسی کشاورزی / اصغر محمدی - نجمان رحیمی پردنجانی.
مشخصات نشر: اصفهان: نشر دارخوین، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۱۳۰ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۸۰-۲۵۸-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: جوانان روستایی -- ایران -- فارسان -- اشتغال -- نمونه پژوهی

موضوع: کشاورزی -- ایران -- فارسان -- جنبه های اجتماعی

شناسه افزوده: رحیمی پردنجانی، نجمان، ۱۳۵۲ -

رده بندی سگره: ۱۳۹۴، ۱۹۵۳/۵ / HF۵۳۸۲/۵

رده بندی دیویی: ۳۳۱/۷۰۰۹۵۴۲۳

شمعک شناسایی: ۳۹۵۷۴۱۵

جامعه شناسی کشاورزی

دکتر اصغر محمدی
نجمان رحیمی پردنجانی

ویراستار: فاطمه علی پور دهقانی

ناشر: دارخوین

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۰۰۰

صفحه آرای: حامد شاهمرادی

طرح جلد: مریم علی پور دهقانی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۸۰-۲۵۸-۲

فهرست

صفحه	عنوان
۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: کشاورزی و دوره‌های تاریخی
۱۵	تعریف کشاورزی
۱۶	تاریخچه کشاورزی
۱۸	دوره‌های کشاورزی در ایران
۲۰	کشاورزی بعد از اسلام
۲۵	مدل نظری
۲۶	کشاورزی قبل از انقلاب
۲۸	کشاورزی بعد از انقلاب
۳۱	فصل دوم: وضعیت و زیر مجموعه‌های کشاورزی
۳۳	وضعیت کشاورزی در جهان
۳۳	وضعیت کشاورزی در ایران
۳۴	زیرمجموعه‌های بخش کشاورزی
۳۹	فصل سوم: تاریخ و مراحل توسعه اقتصادی کشاورزی در ایران
۴۱	تاریخ ترویج کشاورزی در ایران
۴۲	مراحل اصلی توسعه اقتصادی و افزایش تولید در تاریخ
۴۲	شکار یا زندگی خوراک جویانه
۴۳	مرحله شبنانی
۴۳	دوره اقتصاد بر پایه کشاورزی یا دهکده‌ای
۴۴	اقتصاد شهری
۴۴	اقتصاد صنعتی

فصل هشتم: کشاورزی از دیدگاه جامعه‌شناسان

نظریه اندیشمندان و جامعه‌شناسان در مورد کشاورزی

نظریه‌ی مبادله

فصل نهم: کشاورزی از دیدگاه اقتصاددانان

نظریه اقتصاددانان در مورد کشاورزی

نظریه رهیافت پروژه

نظریه و رهیافت تخصصی کالا

نظریه رهیافت متعارف (عمومی)

کلاسیک‌ها

قانون بازده نهایی نزولی

نظریه مزیت نسبی

نظریات نئوکلاسیک

نظریه تجزیه شدن بازار

نظریه‌ی شخصیت

مکتب فکری ماوراء اقتصاد

مدل نوآوری القایی

مدل جامعه توسعه‌ی روستایی

نظریه‌ی توسعه جامع روستایی

نظریه کشاورز-نخست

نظریه مربوط به تکنولوژی و اشتغال سنتی

نظریه‌ی تغییر ساختی یا نظریه‌ی دگرگونی و توسعه در امر اشتغال

دیدگاه‌های سنتی درباره‌ی دولت - نقش آن در توسعه‌ی اقتصاد

سخن آخر

منابع و مآخذ

مقدمه

کشاورزی از قدیم‌ترین شکل فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی در جوامع بوده است و اصولاً تمدن‌ها بر پایه توسعه حول کشاورزی و زراعت شکل گرفته‌اند. امروزه نیز کشاورزی به دلیل کارکردهای بیش از پیش همواره به عنوان یکی از محورهای مهم توسعه و اشتغال کشورها قلمداد می‌شود. توسعه کشاورزی علاوه بر اینکه سهم مهمی در تولید ناخالص ملی و ایجاد اشتغال دارد، تأمین کننده مواد غذایی نیز می‌باشد.

کشاورزی در ایران بزرگترین بخش اقتصادی پس از بخش‌های نفت و خدمات است که حدود ۲۰٪ از تولید ناخالص ملی را سهم برنده‌ای از صادرات غیر نفتی را به خود اختصاص داده است. بنابراین رشد این بخش نقش تعیین کننده‌ای در رشد اقتصادی کشور دارد. امروزه صنعت کشاورزی دارای زیرمجموعه‌های متنوعی است که خود باعث به وجود آوردن اشتغال بیشتر و کاهش بیکاری به خصوص در مناطق روستایی و شهرهای کم جمعیت و دارای بافت کشاورزی می‌شود.

مهمترین زیرمجموعه‌های کشاورزی به شرح ذیل می‌باشد:

زراعت: به معنی مطالعه و بررسی در زمینه کاشت و پرورش گیاهان زراعی و برداشت صحیح محصولات آنها است.

دامداری: دامداری نیز شاخه‌ای از کشاورزی محسوب می‌شود که با فیزیولوژی دام، ژنتیک و اصلاح نژاد دام، و تغذیه دام سروکار دارد.

زنبورداری: زنبورداری و تهیه عسل عبارت است از ترشح مواد قندی درختان و شهد گل‌نیات که توسط زنبورها جمع آوری می‌شود و تغییر می‌یابد و در درون سلول‌های قاب ذخیره می‌شود.

ماهگیری و شیلات: که به شناسایی، اکولوژی، تکثیر و پرورش و صید و بهره‌برداری از فرآوری ماهیان و سایر آبزیان یا محصولات حاصل از آنها می‌پردازد.

شکار: یعنی زمانی که برای به دست آوردن حیوان از روش‌های مختلفی مثل تدارک دام برای گرفتار شدن حیوان یا تفنگ استفاده می‌شود.

مرتع داری: مرتع، زمینی است که حداقل مدتی از سال دارای پوششی از گیاهان مرتعی خودرو می‌باشد.

باغداری: یکی از مشاغلی است که بیشتر در مناطق روستایی و کوهستانی رونق زیاد دارد و شامل پرزحمت و بسیار شیرین است.

با توجه به گسترش زیرمجموعه‌های کشاورزی و صنایع وابسته به آنها، امروزه جوانان که به عنوان بهره‌بردار در بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانواده‌های روستایی محسوب می‌شوند می‌توانند با فعالیت در این بخش‌های مختلف کشاورزی نقش مهم و ارزنده‌ای را هم در بهبود وضعیت اقتصادی خانواده‌ها و هم در رشد و توسعه کشاورزی ایفا کنند. اشتغال در بخش کشاورزی، وادار به فعالیت و نقش کشاورزی در توسعه اقتصادی از نظرات مهم اکثر اقتصاددانان است. پیش از این به بحث بزرگ از اشتغال جمعیت فعال کشورها به کشاورزی اختصاص داشت اما با رشد صنعت و خدمات، شمار شاغلان در بخش کشاورزی به تدریج کاهش یافت و به بخش‌های صنعت رانده شده شد، که ظاهراً نوع نگرش روستاییان و به ویژه جوانان روستایی نسبت به شغل کشاورزی از مهمترین دلایل آن بوده است.

از این رو کتاب حاضر با هدف کلی بررسی میزان علاقه جوانان به شغل کشاورزی و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر آن را مورد بررسی قرار داده است. همچنین ضمن بیان تاریخچه و دیدگاه‌های متفکران مسلمان بویژه جامعه‌شناسان و نیز اقتصاددانان در مورد کشاورزی مورد بحث قرار گرفته است.

همچنانکه لغت کشاورزی یا زراعت از مدت‌ها پیش مترادف با صنعت اولیه تولید مواد غذایی بوده است. قبل از اینکه زارعان شروع به فروش محصولات خود در بازار تجارت کنند، کشاورزی و زراعت با هم مترادف بوده‌اند.^۱

۱- اسنودگراس، میلتن ام، ۱۳۶۸، کشاورزی، اقتصاد و مدیریت منابع، ترجمه محمدجعفر بهتاش، نشر آدینه، تهران: ۴۰

کشاورزی به مفهوم راه‌ها و روش‌های بهره‌برداری از منابع خاک و آب و انرژی و... در جهت تأمین نیازهای غذایی و پوشاک است. بخش کشاورزی ایران از جمله بخش‌هایی است که می‌توان در راه رشد اقتصادی کشور نقش مثبتی ایفا نماید. کشاورزی در ایران به جهت تأثیر فراگیری که می‌تواند در زمینه رفع چالش‌های اقتصادی، اجتماعی (تأمین استقلال و امنیت غذایی، ایجاد اشتغال، توسعه پایدار و حفظ محیط زیست) داشته باشد از جایگاه مهمی برخوردار بوده و ضرورت انجام سرمایه‌گذاری‌های جدید در بخش کشاورزی را آشکار می‌سازد.^۱

بررسی عملکرد تولید محصولات کشاورزی در ایران و مقایسه آن با دنیا این نکته را روشن می‌کند که باید در خصوص نیاز به توسعه و ترویج کشاورزی و بالا رفتن مهارت و دانش کشاورزی، ایجاد انگیزه در بین جوانان باید برنامه ریزی‌های دقیق و مدونی را انجام داد. فاصله‌ای که میان تولید فعلی (بالقوه) و تولید (بالفعل) کشاورزی وجود دارد نشان دهنده این است که ما از پتانسیل موجود مثل استعداد اقلیمی، جغرافیایی، تکنولوژی، مدیریت کاشت و برداشت و... که در کشور وجود دارد به خوبی استفاده نمی‌شود.

با توجه به زیرمجموعه‌های کشاورزی که شامل زراعت، باغداری، طیور، دامداری، زنبورداری، ماهیگیری و... می‌باشد، به دلیل با سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها هم به توسعه و آبادانی کشور کمک کرد و هم نسبت به تأمین برخی بیکاری خصوصاً در بین جوانان اقدام نمود. چون بخش کشاورزی در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی از نظر تولید، اشتغال، ارزآوری، تأمین غذای مورد نیاز کشور از اهمیت خاصی برخوردار است.

بنابراین از عوامل مهمی که در انگیزه و گرایش جوانان به حرفه کشاورزی و توسعه کشاورزی پایدار نقش دارند می‌توان عوامل اقتصادی-اجتماعی-فرهنگی و عوامل نهادی و... را نام برد که عوامل اقتصادی شامل میزان درآمد، کاهش هزینه‌های کشاورزی، افزایش تسهیلات بانکی و ارتقاء شغلی را نام برد. عوامل اجتماعی هم شامل همساری و مشارکت مردم در کارها، کاهش اختلافات املاک، آب و زمین، افزایش جایگاه و منزلت شغل کشاورزی را نام برد و از عوامل فرهنگی نیز می‌توان افزایش سواد، افزایش سطح مهارت کشاورزان، برگزاری کلاس‌های آموزشی، بهبود سنت‌های رایج در حرفه کشاورزی را نام

۱- حسینی، سید صفدر، ۱۳۸۸، بررسی هزینه‌های مبادله تسهیلات اعطایی بانک کشاورزی در مناطق روستایی ایران، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی، جلد ۲۳، ۳۴-۳۵

برد. این عوامل اشاعه دهنده شیوه‌های نوین و بهینه کشاورزی هستند و نقش مهمی را در توسعه و پیشرفت کشاورزی ایفا می‌کنند^۱

بر اساس مطالب مزبور این نکته مورد توجه است که در کشور ما بخش کشاورزی یکی از بخش‌های عمده اقتصادی کشور بوده که با وجود رشد بخش‌های صنعتی و خدمات بازرگانی جایگاه خاص در ایران و مخصوصاً در مناطق روستایی و شهرهای دارای بافت کشاورزی دارد.

مطالب این اثر می‌تواند یک شناخت و آگاهی‌هایی در زمینه جامعه‌شناسی کشاورزی و تا حدودی جامعه‌شناسی روستایی برای علاقمندان و مخصوصاً دانشجویان رشته‌های علوم اجتماعی و کشاورزی، در مقطع کارشناسی داشته باشد.

دکتر اصغر محمدی

نجمان رحیمی پردنجانی